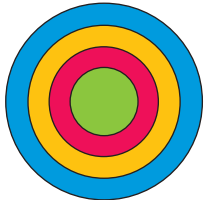

Tussen leef- en belevingswereld

Bert van Oers

Het is tegenwoordig modieus om te beweren dat onderwijs en opvoeding moeten aansluiten bij de belevingswereld van kinderen. Maar wat is eigenlijk deze belevingswereld?

Hoe ziet de belevingswereld van kinderen eruit? Waar door wordt deze bepaald? Wie heeft er eigenlijk zeggenschap over? Dit zijn vragen die beantwoord moeten worden als je het aansluiten bij de belevingswereld van kinderen serieus neemt.

Wanorde en orde

Als we de 'leefwereld' beschouwen als verzameling concrete situaties waarin een mens leeft en de 'belevingswereld' opvatten als de manier waarop de betrokkene (bijvoorbeeld een kind) die wereld cognitief en

emotioneel tegemoet treedt en verwerkt, dan is wel duidelijk wat een stortvloed aan vragen zich aandient.

Een kind moet voortdurend switchen van de ene leefwereldsituatie naar de andere. Het gezin is voor de meeste kinderen de eerste leefwereldsituatie, maar er komen al snel nieuwe situaties bij. Bijvoorbeeld: het consultatiebureau, de crèche, de speeltuin in de buurt, de kerk of de moskee en later natuurlijk ook de school. Elke leefwereldsituatie roept nieuwe gedachten, belevingen en gevoelens (vreugde, angst, stress) bij het kind op. Steeds moet het kind een vorm vinden om die gevoelens te verwerken tot een hanteerbare veilige belevingswereld.

Deze schets toont de complexiteit van de leefwereld van het kind. We zien ook dat een bepaalde leefwereldsituatie vaak niet constant is: deze kan tijdelijk of blijvend veranderen. Bij de geboorte van een broertje of zusje, sterfte in het gezin of scheiding van de ouders is er sprake van een radicale verandering binnen één leefwereldsituatie, die de vertrouwde beleving van de thuissituatie van het kind flink kan ontregelen. Ook tussen de verschillende leefwereldsituaties van het kind kunnen spanningen ontstaan. Zulke spanningen hebben niet alleen te maken hebben met het feit

Eva logeert bij opa en oma

dat de ene situatie anders is dan de andere (denk bijvoorbeeld aan de thuisituatie en de situatie bij de opvoeding), maar ook omdat er tegenstrijdigheden kunnen bestaan tussen de eisen van de ene situatie en de andere (thuis mag je vrij rondlopen, op school moet je aan tafeltjes werken).

Kortom: de leefwereld van kinderen heeft een veelvoudig en bij tijden tamelijk chaotisch karakter. Opvoeding en onderwijs moeten kinderen helpen orde te scheppen in deze wanorde. Het is de taak van opvoeders en leerkrachten om een dragelijke, veilige en functionele beleving van de leefwereld op te bouwen. Voordat zij kinderen kunnen daarmee kunnen helpen, moeten zij inzicht hebben in de opbouw en dynamiek van de belevingswerelden.

Leefwereld als ecologisch systeem

Een van de eersten die de dynamiek van de menselijke leefwereld in kaart gebracht heeft, is Urie Bronfenbrenner (1917 -2005). Hij vergeleek de menselijke leefwereld met een ecologisch systeem, dat is opgebouwd uit verschillende subsystemen die dynamisch met elkaar samenhangen. Bronfenbrenner benoemde daarmee een aantal belangrijke elementen uit het totale menselijke leefwereldsysteem (voor een samenvatting zie: Peters & Van Oers, 2003).

Voor elk ecologisch systeem geldt dat de interne samenhang van vitaal belang is. Deze samenhang houdt het systeem in stand. De dynamiek toont zich meestal in

verschuivingen in het systeem, wanneer er binnen een systeem iets wegvalt; of in de opbouw van nieuwe relaties, als er van buitenaf druk op het systeem wordt uitgeoefend.

Als in een gezin de moeder bijvoorbeeld ziek wordt of sterft, moet de vader of iemand van buiten de rol van de moeder geheel of gedeeltelijk op zich nemen.

Meestal krijgen de oudere kinderen een meer verzorgende rol tegenover de jongere. Een ingrijpende gebeurtenis roept dus vanzelfsprekend om een herschikking van posities, relaties en verantwoordelijkheden binnen het gezin.

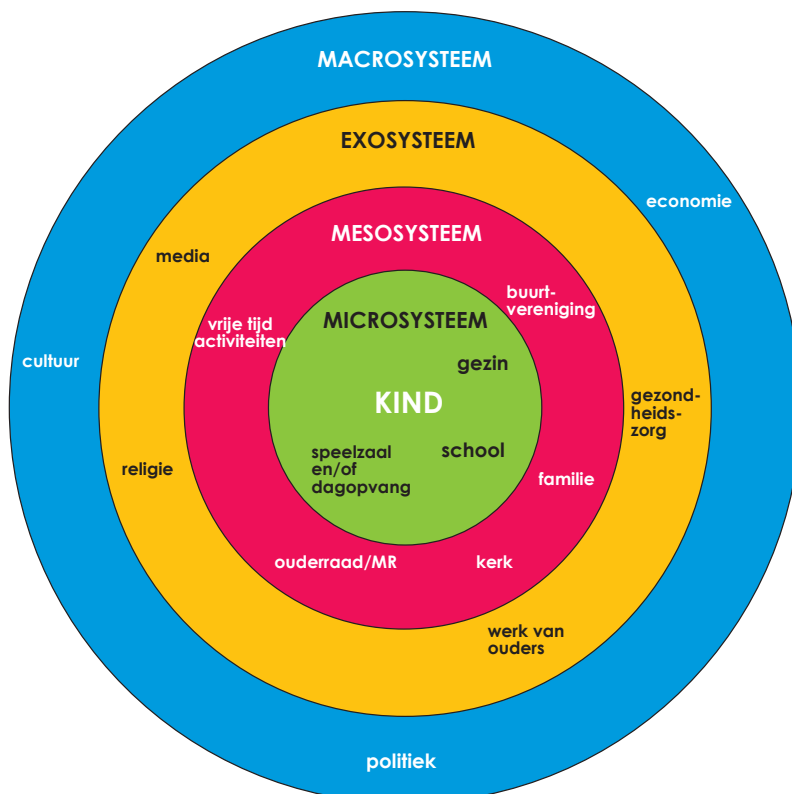
Druk van buiten kan ook ingrijpende gevolgen hebben: denk bijvoorbeeld aan werkloosheid als gevolg van economische omstandigheden. Het gezinsinkomen neemt af, de andere ouder gaat misschien (meer) werken: ook dan reageert het systeem 'gezin' als een echt ecologisch systeem. Om zichzelf in stand te houden worden rollen, posities en verantwoordelijkheden aangepast totdat er een nieuw, min of meer stabiel, evenwicht is ontstaan.

Microsysteem

Bronfenbrenner stelt het ecologische systeem waarin menselijke ontwikkelingen zich voltrekken, voor als een systeem van *geneste* subsystemen, dat nog het best op te vatten is als een nest in elkaar passende schalen (zie figuur 1). Volgens hem zit het totale ecologische systeem als

volgt in elkaar: de belangrijkste context voor kinderlijke ontwikkeling zijn de 'directe interacties' tussen het kind en mensen uit de omgeving, zoals gezinsleden en buurkinderen. Die context wordt het microsysteem genoemd. Daarbinnen zijn meerdere factoren aanwezig die de interacties (en daarmee het handelen en de ontwikkeling van kinderen) beïnvloeden, zoals de fysieke kenmerken van de situatie en de kenmerken en kwaliteiten van de aanwezige opvoeders of omringende kinderen. Deze directe interactiefactoren en de processen die daaruit voortvloeien duidt Bronfenbrenner aan als *proximale* processen. De kwaliteit van deze proximale processen is zeer bepalend voor de ontwikkeling van het jonge kind.

In latere uitwerkingen van de theorie wijst Bronfenbrenner erop dat de biologische/ neurologische eigenschappen van individuen hier ook een rol in spelen en dat juist de kwaliteit van de proximale processen in hoge mate bepaalt hóe of in

Figuur 1: bewerking van het ecologische systeem van Bronfenbrenner

welke mate biologische factoren een bepalende rol gaan spelen (Bronfenbrenner, 2005).

Stimuleren van de kinderlijke ontwikkeling berust op de eerste plaats op het ondersteunen van proximale processen zodat leerprocessen op gang komen die het kind versterken in het deelnemen aan het

betreffende microsysteem, maar die ook buffers ontwikkelen tegen kwalijke invloeden van binnen of buiten het systeem. De ondersteuning en bevordering van de taalontwikkeling zouden we bijvoorbeeld kunnen zien als een belangrijk proces dat door interactie ontstaat en kinderen de mogelijkheid geeft om zichzelf en de wereld te leren beheersen.

Mesosysteem

De microsystemen waaraan kinderen deelnemen hebben onderling ook weer een verband, dat wordt aangeduid als het mesosysteem. Binnen het mesosysteem gaat het kind over van het ene microsysteem naar het andere (bijvoorbeeld als het van thuis naar de peuterspeelzaal of het ziekenhuis gaat). Daarbij krijgt het kind dus ook te maken met verschillende interacties (proximale processen), maar ook met tegenstrijdigheden tus-

sen die microsystemen. Denk bijvoorbeeld aan de situatie van een kind dat van de dokter te horen heeft gekregen dat het suikerziekte heeft, terwijl het op school

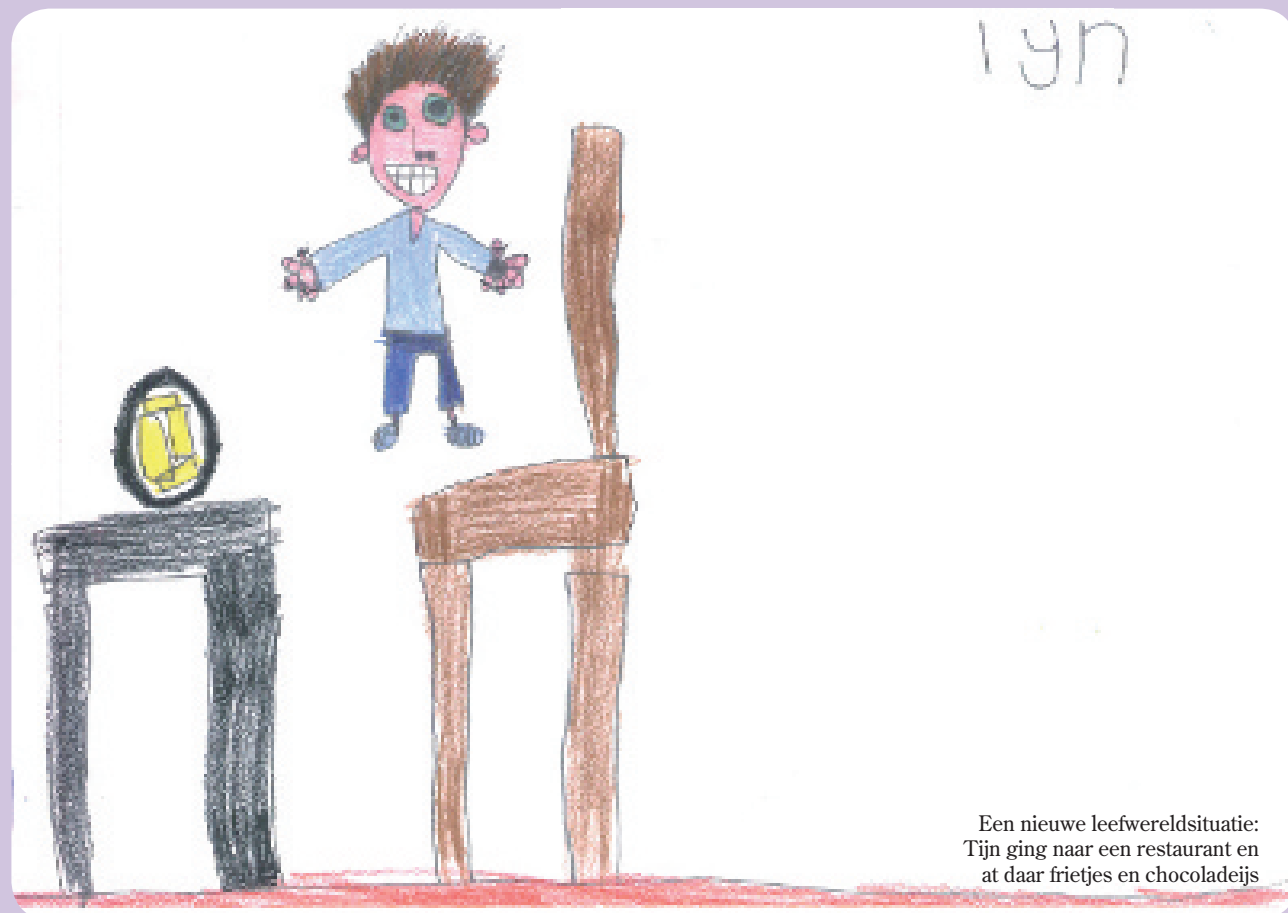
niet in een suikervrije omgeving verkeert en voortdurend wordt blootgesteld aan verleidingen (die misschien thuis juist vermeden worden). Juist hier zien we

hoe belangrijk het is dat kinderen leren om buffers op te bouwen waarmee ze zichzelf tegen nadelige invloeden kunnen beschermen.

Exosysteem

De microsystemen en het mesosysteem worden niet alleen tot bewegingen aangezet door interne gebeurtenissen. Er zijn ook invloeden vanuit andere systemen (exosystemen) waaraan het kind zelf niet actief deelneemt, maar waarvan het indirect wel de gevolgen ervaart. Het exosysteem bestaat uit grotere sociale systemen zoals de media, gemeente, werk van ouders, buurtvereniging, schoolbestuur en dergelijke. Het bestuur dat moet bezuinigen en minder leidsters op de groep plaatst, heeft invloed op de handelingsmogelijkheden van kinderen, zonder dat de kinderen zelf aan dit exosysteem deelnemen.

Buffers beschermen het kind tegen nadelige invloeden

Een nieuwe leefwereldsituatie:
Tijn ging naar een restaurant en
at daar frietjes en chocoladeijs

Dit soort beïnvloedingen worden door Bronfenbrenner *distale* processen genoemd en zijn wezenlijk anders dan de eerder beschreven *proximale* processen. Door hun effect op het functioneren van meso- en microsystemen kunnen distale processen de ontwikkelingsmogelijkheden van kinderen in sterke mate beïnvloeden. Wanneer een netcoördinator bij de omroep (exosysteem) besluit dat *Sesamstraat* naar half zes of zelfs vijf uur moet, dan is het niet ondenkbaar dat dit effect heeft op de dagindeling van het gezin: anders eten (bord op schoot) of later eten en daardoor later slapen en dergelijke.

De gevolgen van veranderingen in exosystemen kunnen ingrijpend zijn en soms zelfs sluipend binnendringen, denk bijvoorbeeld aan reclamespotjes. Opvoeders hebben de moeilijke taak om te bemiddelen tussen exosystemen en de leef- en belevingswerelden van kinderen. Hoe leren we – om maar iets te noemen – kinderen omgaan met reclame en internet?

Macrosysteem

Tot slot zijn er de abstractere systemen, zoals maatschappij, rechtssysteem, economie en cultuur. Deze macrosystemen bepalen de regels voor de exo-, meso- en microsystemen. Op die manier vindt het macrosysteem zijn weg naar de leefwereld van het kind. Macrosystemen staan ver van kinderen af, maar ze beïnvloeden onmiskenbaar de organisatie van de kinderlijke microsystemen en drukken zo ook een stempel op de belevingswereld van kinderen. Als schoolbesturen besluiten om in reactie op bezuinigingen de klassen weer te vergroten (we hebben immers ICT-middelen ter compensatie), heeft dat zeer waarschijnlijk impact op de manier waarop kinderen school beleven. Als afspiegeling van leefwerelden zijn ook belevingswerelden complex, chaotisch en potentieel zorgwekkend.

Samen orde scheppen

In die chaos moeten kinderen orde scheppen. Bronfenbrenner benadrukt dat met name de directe interacties met kinderen van wezenlijk belang zijn voor hun ontwikkeling. In zulke interacties leren opvoeders de beleving van kinderen kennen en kunnen ze helpen met het aanbrengen van orde in de leef- en belevingswereld. Opvoeders kunnen er bijvoorbeeld voor kiezen de kinderen af te schermen van bepaalde invloeden vanuit de macro- en exosystemen (bijvoorbeeld een filter op internet). In andere gevallen wordt een meer communicatieve

aanpak gekozen die bestaat uit het praten met kinderen, uitleg, samen tv kijken, interactief voorlezen en dergelijke. Orde scheppen in chaotische leefwerelden mogen we niet aan kinderen zelf overlaten. Orde scheppen om een veilige maar toch voldoende prikkelende belevingswereld voor kinderen te bereiken is daarmee verheven tot belangrijke pedagogische opdracht.

Betekenisvolle leef- en belevingswereld

We hebben gezien hoe de ecologie van de kinderlijke leefwereld beïnvloed wordt vanuit andere systemen waar het kind en de opvoeders zelf geen deel aan hebben. Niettemin moeten opvoeders voortdurend stelling nemen. Opvoeders moeten kinderen in interactie en open communicatie pro-

beren te helpen met betekenisverlening van de gegeven situatie en samen met hen de veranderlijkheid van zo'n situatie onderzoeken. We hebben het dan over de fysieke en sociale inrichting van de omgevingen, maar ook over de gegroeide opvoedingspraktijken daarin. Zij vormen belangrijke grondslagen voor de belevingswereld die het kind uiteindelijk kan opbouwen.

Er is in internationaal onderzoek op gewezen dat het functioneren van het microsysteem voor een belangrijk deel afhankelijk is van de inzichten van de opvoeder in opvoedingsprocessen en ontwikkeling. Deze inzichten bepalen voor een belangrijk deel wat de opvoeder ziet, wat hij wenst te veranderen en waarover hij communiceert met kinderen. De keuzes die opvoeders maken als gevolg van hun inzichten hebben weerslag op de orde die in de belevingswereld van kinderen ontstaat.

Vygotsky (1997) zag de kern van de pedagogiek in het maken van theoretisch gefundeerde keuzes – de schepende wetenschap. Een vrucht daarvan is een samen met kinderen opgebouwde betekenisvolle leef- en belevingswereld. ●

Directe interacties zijn van wezenlijk belang voor de ontwikkeling van het jonge kind

Literatuur

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human being human*. London: Sage.
- Peters, I., & van Oers, I. (2003). 'Urie Bronfenbrenner: de ecologie van de menselijke ontwikkeling'. In: Westerman, W. & van Oers, B. (2003). *Ontwikkelingspsychologische visies op jonge kinderen*. Utrecht: ThiemeMeulenhoff.
- Vygotsky, L.S. (1997). *Educational Psychology*. Boca Raton, Florida: St Lucie Press.